

سال روز وفات تقی زاده

عصر چهارشنبه هشتم بهمن ۱۳۴۹ برابر ۲۹ ذی قعدة ۱۳۹۰، به مناسبت نخستین سالروز درگذشت علامه فقید مرحوم سید حسن تقی زاده مجلس غم انگیز و با شکوهی با حضور جمعی از اهل دانش و ادب و سیاست در محل انجمن آثار ملی تشکیل گردید .

نخست مهندس شریف امامی رئیس مجلس سنا در بارة شخصیت تقی زاده به ایجاز و اختصار سخن گفت سپس به ترتیب عبدالله انتظام و مجتبی مینوی راجع به مقام شامخ علمی و سیاسی و انسانی علامه فقید صحبت کردند .

مینوی در تمام مدتی که سخن میگفت از شدت تأثر میگریست و دلشکستگی شدید وی تالم حاضران را فزون تر کرد .

سپس جلال الدین همائی به توصیف و تبیین فضایل علمی و ملکات اخلاقی تقی زاده پرداخت و در آخر، ماده تاریخی را که سروده بود قرائت فرمود .

سخنان استاد همائی چندان پخته و عبرت انگیز بود که در حاضران سخت اثر کرد . او گفت ، مرگ کسان به تفاوت اثر میبخشد . گمانیکه شخصیت ممتازی ندارند زود فراموش میشوند ، بر مرگ بعضی مردمان اهل محلت آنان ، و بر فقدان برخی ، مردم شهری سوگوار میشوند ، و اگر متوفی از نظر علمی و اجتماعی و اخلاقی صاحب مرتبتی بلند باشد همه هموطنانش بر مرگ او دلشکسته و اندوهگین میشوند ؛ و شخصیت علمی و انسانی و اخلاقی تقی زاده چنان ممتاز بود که مرگش در سراسر جهان متمدن اثر نهاد و همه دانشمندان و جوامع علمی و اخلاقی از درگذشت چنان مردی بزرگ غمین و آزرده شدند . (۱)

پس از گفتار استاد همائی تیمسار فرج الله آق اولی رئیس دانش پرور انجمن آثار ملی خطابه ای قرائت فرمود و در پایان مجلس آقای اصغریان با صدای گیرایش چند بیتي از مثنوی مولوی مناسب حال خواند .

در تمام مدت برقراری مجلس دانشمند نیک محضر پاکیزه خو سید محمد تقی مصطفوی با گرمی و صمیمیت پذیرائی می فرمود و به هریک از شرکت کنندگان در این مجلس يك مجلد از کتاب یاد نامه تقی زاده که به مناسبت سالروز درگذشت آن شادروان از طرف انجمن آثار ملی چاپ شده بود داده شد .

توجه باین نکته بجاست ، که از بزرگان هم کار وهم عصر مرحوم تقی زاده تنها تیمسار فرج الله آق اولی پس از مرگش از او تجلیل و قدردانی کرد . مزار او را در قبرستان مرحوم ظهیرالدوله تعیین کرد ، در فراهم آوردن مجلس عزای او پیش قدم بود، در چهلمین روز وفاتش در انجمن آثار ملی مجلسی بپایادبود او تشکیل داد. کتاب فردوسی رادر تحقیقات او انتشار داد، کتاب یاد بود تقی زاده را تنظیم و چاپ کرد، و سالروز وفات او را در انجمن آثار ملی برپای داشت و این همه را بپاس ادب و علم و اخلاق و خدمات تقی زاده به کشور با کمال میل تمهید فرمود . خداوند تعالی وجود مبارکش را نگاهبان باد .

(متن خطابه تیمسار آق اولی در سالروز وفات تقی زاده این است) :

۱- مقرر بود بنده حبیب یغمائی نیز در این جلسه عرایض کنم که بیماری مجال نبخشید مطالبی در این باره فراهم آمده که در شماره دیگر چاپ می شود .

یادگار انقلاب ایران

خطابه تيمسار فرج الله آق اولی

در انجمن آثار ملی بمناسبت سالروز وفات مرحوم تقی زاده

(۸ بهمن ۱۳۴۹)

امروز یکسال از درگذشت فرزند بزرگوار ایران سید حسن تقی زاده می گذرد .
مردی که از حیث اخلاقی و اجتماعی و ادبی و علمی در عصر ما کم نظیر بود و شرایط و
اسباب بسیار باید بهم آیند تا همچون او جامع کمالات انسانی و عقلانی بوجود آید .
وجودی که منشاء آثار دانش و برکت و فضیلت باشد .

مادر آزادگان کم آرد فرزند !

تقی زاده از لحاظ اخلاقی مردی مؤدب و منظم و خلیق و خیراندیش وقانع و ممتدل
و شجاع و آزاده و درستکار و اصولی و ثابت قدم و با انصاف و حقگوی بمصداق «قولواالحق
و لوعلی انفسکم» بود .

از لحاظ نفسانی تیز هوش و خوش حافظه و کنجکاو و با اراده ، و از حیث اجتماعی
مردم دوست و امین در مشورت ، و مخالف تظاهر و ریا و تملق ، و حامی درستکاران و
پشتیبان مظلومان و طالب حق ، و روشنفکر و طرفدار تمدن و ترقی بود .
او از نظر گاه علمی مردی جوینده و پرکار و بسیاردان و عمیق و منطقی و صاحب نظر
و خلاق و حق شنو و حق جوی بود .

تقی زاده در دوره زندگی بنحومستمر راه ترقی و کمال میبمود، لکن بسیاری از صفات
و فضایل او هم از آغاز در اندیشه و کردار و گفتار و نوشته هایش تجلی داشت .
تقی زاده از اولین کسانی است که با روش صحیح استوار به بررسی و پژوهش اجتماعیات
و امور علمی پرداخته اند . مقالات او در زمینه ضرورت بکار بردن روش علمی از نخستین
آثار فارسی در این بابست .

از جهت روح علمی، او ظاهراً اولین کسی است که در ایران این اصطلاح را بکار برده
و هنر بزرگی و حقیقی او در قلمرو دانش آنست که قولا و عملا در جامعه عصر خود این
فضیلت را تأیید و ترویج کرد . خود به انتشار تحقیقات علمی پرداخت و این نوع
پژوهشها را نزد مستعدان و جوانان تشویق نمود . با اطلاعات وسیع و صحیح و منقح از
معارف قدیم و جدید و بیاری فکروشن و زبان قوی، افق فکرو بینش علمی را وسعت بخشید
امیدواری او به آینده علم و ترقی بشر و تأثیرش از این جهات محسوس و ثابت است .

روح علمی او در کیفیت تلقی انتقادات و کوشش در نشان دادن راه تحقیق درست و
مقایسه شیوه پژوهش شرقی و غربی و انتشار نمونه های این نوع آثار و درج مقالات و نوشته های
محققان برای باز نمودن طریق کار صحیح و تحسین و ترویج آثار ایرانیانی که بر پایه استوار

علمی قرار داشت بخوبی معلوم و آشکار می‌شود. تتبع و تبصر او در تاریخ علوم خاصه در علم نجوم و تحولات آن از عهد قدیم تا زمان معاصر و مطالعات گرانقدر او در گاه شماری که خود واضح اصطلاح آنست روشنگر شیوه کار او و سرمشق شایسته کار تحقیق همراه با روش و روح علمی است.

تقی‌زاده با هر نوع افراط مخالفت می‌نمود و عقیده داشت که یکی از بدترین غلط‌کارها مخلوط کردن حب و بنف و ملایمات و منافرات طبع خود در کار علمی است، او هر نوع تعصب را مذموم و مطرود می‌شمرد.

انتقادات علمی و اجتماعی تقی‌زاده با تألیفات گوناگون و مقالات و مفاوضات او علاوه بر نشان دادن راه نقد درست سنجیده متضمن فواید بسیار در قلمرو دانش و فرهنگ است. روش تحقیقی و بینش علمی تقی‌زاده سرمشق کار دیگران شد، بسیاری از مباحث و مطالب علمی را که او آغاز نمود دیگران دنبال کردند و او بحقیقت راهنمای آنان و طراح موضوعها شد. بعنوان مثال می‌توان تحقیقات او را در روزنامه جلیل‌القدر کلاه که مقامی ارجمند در مطبوعات عصر جدید ایران دارد در موارد ذیل نام برد:

قدیمترین آثار نثر فارسی - اولین شاعران فارسی - تحقیق در اشعار ابوالمؤید و دقیقی - شرح نهضت‌های اجتماعی و مذهبی ایرانی - شرح حال ابن‌المقفع و آل نوبخت و از همه مهمتر تحقیق در حماسه ملی ایران و احوال فردوسی و خصوصیات شاهنامه جاوید او. تقی‌زاده همه‌جا تحقیق خود را با فروتنی راستین که نصب‌العین محققان واقعی است ختم‌نمیکند. این دانشمند گرانمایه که از بسیاری جهات می‌توان او را با سرآمد محققان ایرانی استاد ابوریحان بیرونی سنجید در تحقیق علل ترقی و انحطاط ایران بر موازین دقیق علمی و تاریخی کوشیده و آرائی در خور ملاحظه اظهار داشته است.

دلبستگی او به این امر که نمودار دوستی داناگونه و سنجیده او نسبت بوطن خویش است، از نخستین رساله‌ای که بعنوان تاریخ احوال کنونی ایران یا محاکمات تاریخی در سال ۱۳۲۳ هجری قمری منتشر ساخته روی مینماید.

تقی‌زاده بر اثر تفکر عمیق و رسا در اوضاع و احوال گوناگون بر نامه اصلاحاتی جامع مشتمل بر پیشنهادهای اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی عرضه داشته که از جهات مختلف شایسته توجه و امعان نظر است.

تقی‌زاده همه وقت به زبان فارسی صحیح و فصیح که آنرا پایه نیرومند ملیت دانسته و به کوشش در ترقی و توسعه و تعمیم آن با توجه بشمول علوم و آداب و پرهیز از افراط و تفریط و انحراف، اظهار علاقه کرده و خود از اولین کسانی است که بنحوشایسته بزبان ادبی و علمی و اجتماعی معاصر ایران خدمت کرده و آنرا چه در تعبیر مطالب دقیق و چه در وضع اصطلاحات جدید و چه در مطرح ساختن مباحث سودمند نیروبخشیده است. او بتأثیر ترجمه‌های یک سلسله از کتابهای مهم اروپا بزبان فارسی سهل و آسان اعتقاد داشت و آنرا ضروری می‌شمرد.

تقی‌زاده راجع بایران قدیم و کیفیت علوم و آداب آن و زنده ماندن احساسات ملی و ادبی و فرهنگی ایرانیان پس از فتح عرب و بگفته او «رستخیز روح ملی ایران» اظهار نظرهای معتدل جامع‌الاطراف کرده که از هر حیث شایسته مطالعه و غور رسی است.

در همان حال ابناء وطن را از غرور مفاخر گذشته و تفاخرات بی‌معنی و ساختن مطالب موهوم و حمیت جاهلیت که از تعصب و وطن دوستی کاذب ناشی میشود و تولید جهل راسخ میکند و باعث غفلت و ضلالت می‌گردد بر حذر داشته است .

او یادآوری نقایص علمی و ادبی و اجتماعی و اخلاقی را با نشان دادن راه رفع آن از وظایف متفکران قوم و صاحب نظران جامعه می‌شمرد و سکوت در این باب را نوعی گریز از اجرای تکلیف ارشادی میدانست و در این زمینه ترویج علوم و فنون و تمدن اروپائی و اسباب آنرا در ایران با علم باینکه این رأی مخالفانی پیدا خواهد کرد، در رفع ضعفها و نقصها مؤثر و مفید میدانست و در این زمینه باید گفت که او تنها باخذ تمدن جدید توجه نکرده بلکه نسبت بتمدن قدیم یونان نیز بحق نظر مساعد و اصولی داشته است .

تقی‌زاده همواره به‌تعلیم عمومی توجه خاص نشان میداد و نطق او در باره طرح اعزام محصل باروفا در مجلس دوم و بحث در اهمیت علوم تربیتی و اینکه اولین چیز واجب برای مملکت ما تحصیل علوم است در روزنامه کاوه و عقیده باینکه تحصیلات در فرنگ یکی از اولین لوازم ترقی مملکت ما در اوضاع و احوال آن زمان است و قبول سمت ریاست ایرانی انجمن مواظبت محصلین ایرانی در آلمان همه نمودار این معنی و رأی قویم و صائب اوست. تقی‌زاده به‌آزادی زنان و اصلاح حال آنان در جامعه و دادن حقوق انسانی بایشان اعتقاد راسخ داشت و در موارد متعدد این رأی را با شجاعت اظهار کرده است .

احترام و حق شناسی تقی‌زاده نسبت بجمع کسانانی از داخلی و خارجی که بنحوی از انحاء به ایران دلبستگی و محبت داشتند برآستی درخور پیروی و تقلید است . او این امر را در مجالس درسهای عمیق پرسود دلپذیر خود که احیاناً استادان در کنار دانشجویان می‌نشستند سفارش مینمود .

با مرگ تقی‌زاده ایران یکی از شایسته‌ترین و عاقلترین و داناترین فرزندان خود را از دست داد، مردی بزرگ که شرف و احترام را نخرید بلکه آنرا با گذشت از لذات و تمتعات زودگذر بی‌ارزش و توجه راستین بمقام و مکانت انسانی و تحلی بی‌ریا به فضایل و تحری حقیقت و تواضع خاص علمای واقعی حاصل کرد .

یکسال پیش مرگ، یکی از اعضاء پایه گذار و رکن رکین انجمن آثار ملی تقی‌زاده را که هیچگاه خاطره مساعی جمیل او فراموش نخواهد شد از میان ما برد اما مرگ را با تمام صلابت و هیبت و خشونت خود هر گز یارای از بین بردن آثار وجودی جاویدان چنین مردان نیست .

فانظر و ابعدا لالی الاثار

تلك آثارنا تدل علینا

